

Middeleeuws aardewerk uit de pottenbakkersoven te Schinveld Limburg

In juni 1942 vond de heer Van Nuys, aannemer te Schinveld, bij graafwerk achter in zijn tuin een pottenbakkersoven met inhoud. Wijlen dr. H. J. Beckers uit Beek werd van de vondst op de hoogte gesteld en nam deze in ogenschouw. Dat wil zeggen: het gevonden aardewerk, want van de oven scheen al niet veel meer te bespeuren. Dr. Beckers, overtuigd van het grote belang van deze vondst voor onze kennis van het middeleeuwse aardewerk, trachtte de verzameling in zijn geheel aan te kopen, maar zijn pogingen faalden. Vermoedelijk was dit te wijten aan een onoverbrugbaar verschil tussen de gevraagde prijs en het bedrag dat dr. Beckers er voor meende te mogen besteden. Wellicht ook had de familie Van Nuys geen haast met het verkopen van de verzameling. Ook schrijver dezes kwam van een en ander op de hoogte en begaf zich naar Schinveld. De heer Van Nuys was zo bereidwillig hem toe te staan verschillende stukken te fotograferen en te tekenen.

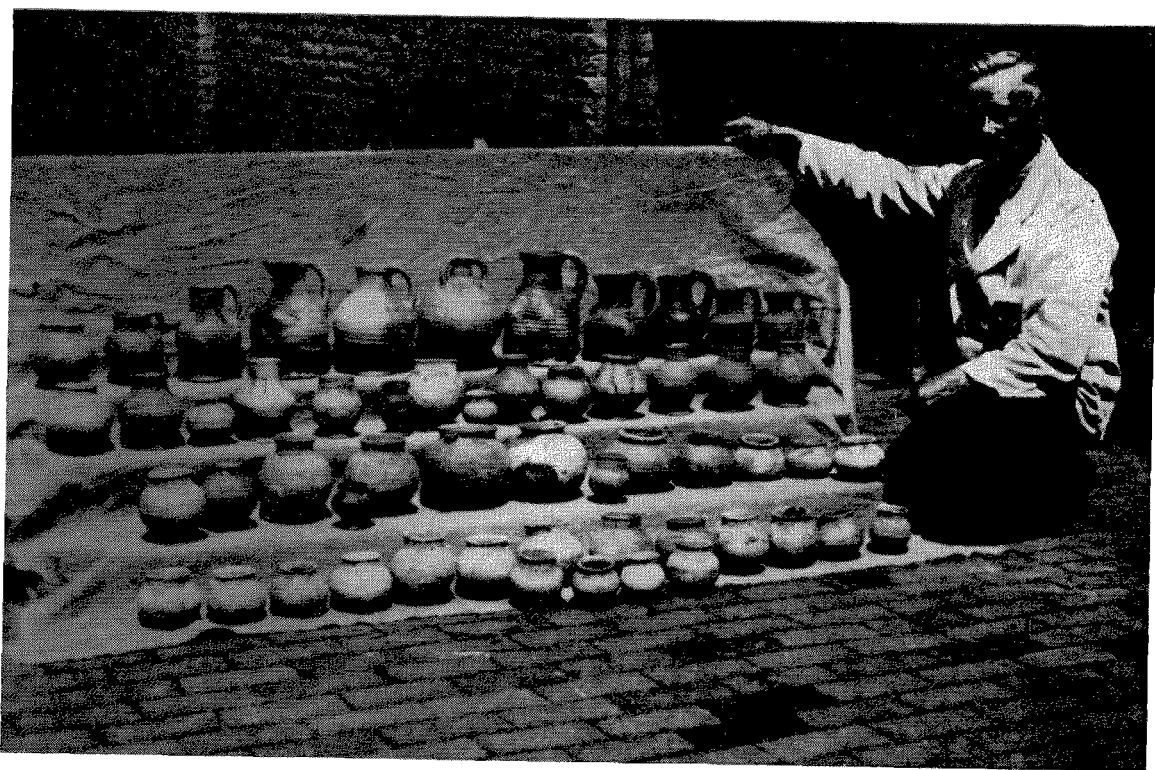
Het was een wonderlijke verzameling van allerlei vormen, die men ongetwijfeld niet als gelijktijdig zou willen beschouwen, wanneer men ze in een van her en der samengebrachte collectie zou aantreffen. Hier nu lag in de omstandigheid dat het de inhoud van een oven betrof, een waarborg dat drinkbekertjes en kogelpotten met tuitjes, voorraadspotten met lensvormige bodem en forse kannen met grove standlobben of standing in hetzelfde jaar op dezelfde draaischijf ontstaan waren. Vrij zachte gele

waar, met versiering op de wijze van de Pingsdorf-ceramik en hard gebakken steenwerk met een roodbruine tot in het paars gaande glimmende glazuurlaag komen naast elkaar voor.

De ovenvondst van Brunssum¹ en de daar gevonden ceramik geven de collectie van Schinveld enig reliëf. Na datgene wat de schervenbergen van Brunssum te zien gaven, is men niet meer zo verbaasd vormen en baksels naast elkaar te zien optreden, die men tot voor enkele jaren nog met een gerust geweten in ver uit elkaar liggende tijdperken zou hebben gedateerd. Wij zullen echter onze meningen over de datering van het middeleeuwse aardewerk in zuid-Limburg, die vaak meer op gevoelens dan op exacte waarnemingen berusten, grondig moeten herzien. Schinveld en Brunssum staan niet op zichzelf! Even over de grens, in Wildenrath, onderzochten de archeologen van Bonn een middeleeuwse oven en deden dezelfde verbazingwekkende ontdekking als wij. Ook hier z.g. Pingsdorf, vaak zelfs met de — een tijdsaanduiding insluitende — term 'Karolingisch' aangeduid, naast goed dat voor 13de- of 14de-eeuws wordt gehouden.

Wellicht zouden de gegevens betreffende de vondst van Schinveld nog wel enige jaren in de portefeuille gebleven zijn, indien de vondsten van Brunssum niet met zachte drang tot het trekken van vergelijkingen hadden genoopt. De tekeningen en foto's van de

1. J. G. N. Renaud, De pottenbakkersoven te Brunssum, Limburg. Berichten R.O.B. VI, 1955.

Afb. 1. Overzicht van het gevonden materiaal. View of the earthenware from the kiln at Schinveld

stukken uit Schinveld werden nu met gans andere ogen bekeken dan toenmaals. Vanzelfsprekend was ik niet tevreden met de oude notities. Een hernieuwd contact met de familie Van Nuys scheen geboden. Het geluk was met de onderzoeker. Met de meeste bereidwilligheid stelde de heer Van Nuys hem in de gelegenheid zijn gegevens aan te vullen. Wel waren verschillende stukken voor en na verdwenen — geschonken aan familieleden en goede kennissen — maar naast de gave exemplaren kwamen nu ook de scherven voor de dag. Juist onder dit materiaal bevonden zich enkele nog niet bekende modellen. Op een gelukkig moment verrijkte de heer Van Nuys mij met een paar waardevolle documenten. Een vriend van den huize had indertijd een paar foto's gemaakt van alle gave potten die te voorschijn waren gekomen. Zo bezitten we dus in afb. 1 en 2 een overzicht van de produktie

van deze Schinveldse oven. Een klein voorbehoud is hier op zijn plaats, daar naderhand nog enkele stukken aan de collectie toegevoegd zijn en de scherven vanzelfsprekend ontbreken. Welgeteld staan er op de foto 55 stuks, waaronder veel kogelpotten. Kannen met oor zijn er maar 10, waarvan één afzonderlijk genoemd moet worden. Het is de kan, voorkomend als nr. 6 in de bovenste rij. Deze heeft namelijk drie oren. Terzijde moge opgemerkt worden dat ook in Brunssum enkele exemplaren met drie oren gevonden zijn. De kan uit Schinveld moet in het bezit zijn van de pastoor van Maria Gewande te Hoensbroek, ten tijde van de vondst kapelaan te Schinveld.

Opvallend zijn de kleine drinkbekertjes in de tweede en derde rij, in 't geheel 4 stuks. Ongetwijfeld hebben we in andere produkten uit deze oven eveneens drinkgerei te zien. Van de oven viel niets meer te

Afb. 2. Detail uit het overzicht, *Detail of the earthenware*

bespeuren, wat na 17 jaar niet bepaald verwonderlijk is. De opgraving vond destijds plaats in een boomgaard, zodat de omstandigheden zeker niet ideaal waren. Het verdient opmerking dat de plaats overeenkomt met die van de oven in Brunssum: ze ligt op de oever van een beek. De pottenbakkers maakten dankbaar gebruik van het stromende water om de klei te wassen. De heer Van Nuys is er niet van overtuigd dat werkelijk de gehele oveninhoud uit de grond gehaald is en stelt zich voor te zijner tijd de plek opnieuw te onderzoeken. Het zal dan zeker mogelijk zijn waarnemingen betreffende de ovenconstructie te doen.

Tot zo lang zou de geboren twijfelaar een meer of minder beredeneerde aarzeling kunnen voelen om de collectie als de bij elkaar behorende produktie van een oven te beschouwen. Er zijn echter nog enkele kleine aanwijzingen die ertoe bij kunnen

dragen die aarzelingen te overwinnen. Er bevinden zich namelijk misbaksels onder de stukken. Het donkerviolet geglazuurde drinkbekertje van afb. 8, nr. 3 is zo'n misbaksel. Het rossige bekertje afb. 6, nr. 2 heeft in de oven een grote bakscheur opgelopen; de gele drinkbeker afb. 3, nr. 1 werd onbruikbaar door een scheur in de bodem. Zulke stukken vindt men niet in de voorraad van een pottenkoopman; alleen de ongesorteerde inhoud van een oven bevat dergelijk voor de huisvrouw waardeloos materiaal.

Zoals reeds opgemerkt, vertoont de collectie naar baksel en vorm een merkwaardige variatie. De ornamentiek geeft niet in de eerste plaats aanleiding tot verrassingen. Erg verbazingwekkend is deze toch al niet en wanneer men de patronen vergelijkt, ontdekt men spoedig een bepaalde verwantschap, die bij een herkomst uit dezelfde werkplaats niet on-

Afb. 3. Foto J. G. N. Renaud

verklaarbaar is. De versiering op het kogelpotje afb. 3, nr. 2 en op het fragment afb. 12, nr. 1 ver-raadt een iets lossere hand, die zich van de recht-lijnigheid durft te bevrijden. Een ornamentiek die herinneringen oproept aan de soms heel ongebon-den stijl van de versiering op de echte, onverdachte Pingsdorfwaar. Zelfs in het rechtlijnige genre komt men overigens wel eens tot een aanvang van uit-bundigheid (vgl. afb. 12, nr. 2 en 5).

Naast beschildering werd ook het radstempelorna-ment door de onbekende pottenbakker toegepast. Een niet afgebeelde scherf droeg dit vaak toege-paste motiefje. Een enkel stuk vertoont een merk aan de onderzijde (afb. 4, nr. 3; vgl. afb. 11, nr. 2). De betekenis hiervan ontgaat ons.

De vormenrijkdom schijnt niet zo bijster groot. Reeds werd opgemerkt dat zich onder de 55 op afb. 1 voorkomende stukken 10 kannen bevinden. Van de rest zijn er zeker 25 herkenbaar als kogel-potten in grote en kleine formaten. Nr. 6 van de derde rij kreeg van de pottenbakker een tuit mee (vgl. afb. 5, nr. 2), hetgeen een heel archaïstische

indruk geeft. Even 'ouderwets' doet het kogelpotje van afb. 3, nr. 2 aan; de versiering draagt onge-twijfeld het hare daartoe bij.

De zo juist besproken kogelpot met tuit bezit een rand met dekselgeul, hetgeen we in vergelijking met de Karolingische kogelpotten als een laat ken-merk beschouwen. Dit randprofiel keert terug in het exemplaar, afgebeeld onder afb. 13, nr. 5. Het baksel is geel, met lichtgrijze partijen. Evenals bij het Pingsdorf komen de kwartskorreltjes waarmee de vette klei gemagerd is, door de wand naar buiten. Indien men alleen maar een wandscherf van deze pot bezat en niets wist over de herkomst, zou men zeker geneigd zijn de scherf met 'Karolingisch' te bestempelen. Hiernaast zetten we dan de kogelpot van afb. 5, nr. 3; deze bezit een lensvormige bodem (vgl. afb. 12, nr. 4). Met zijn scherpe draairingen en geleed randprofiel maakt dit exemplaar een vrij wat jongere indruk dan de boven behandelde en men verbaast zich een weinig deze vier in elkaars gezelschap te zien.

Er zijn meer van zulke verrassingen. De gele beker

Afb. 4. Foto J.G.N. Renaud

Afb. 5. Foto J.G.N. Renaud

Afb. 6. Foto J. G. N. Renaud

Afb. 7. Foto J. G. N. Renaud

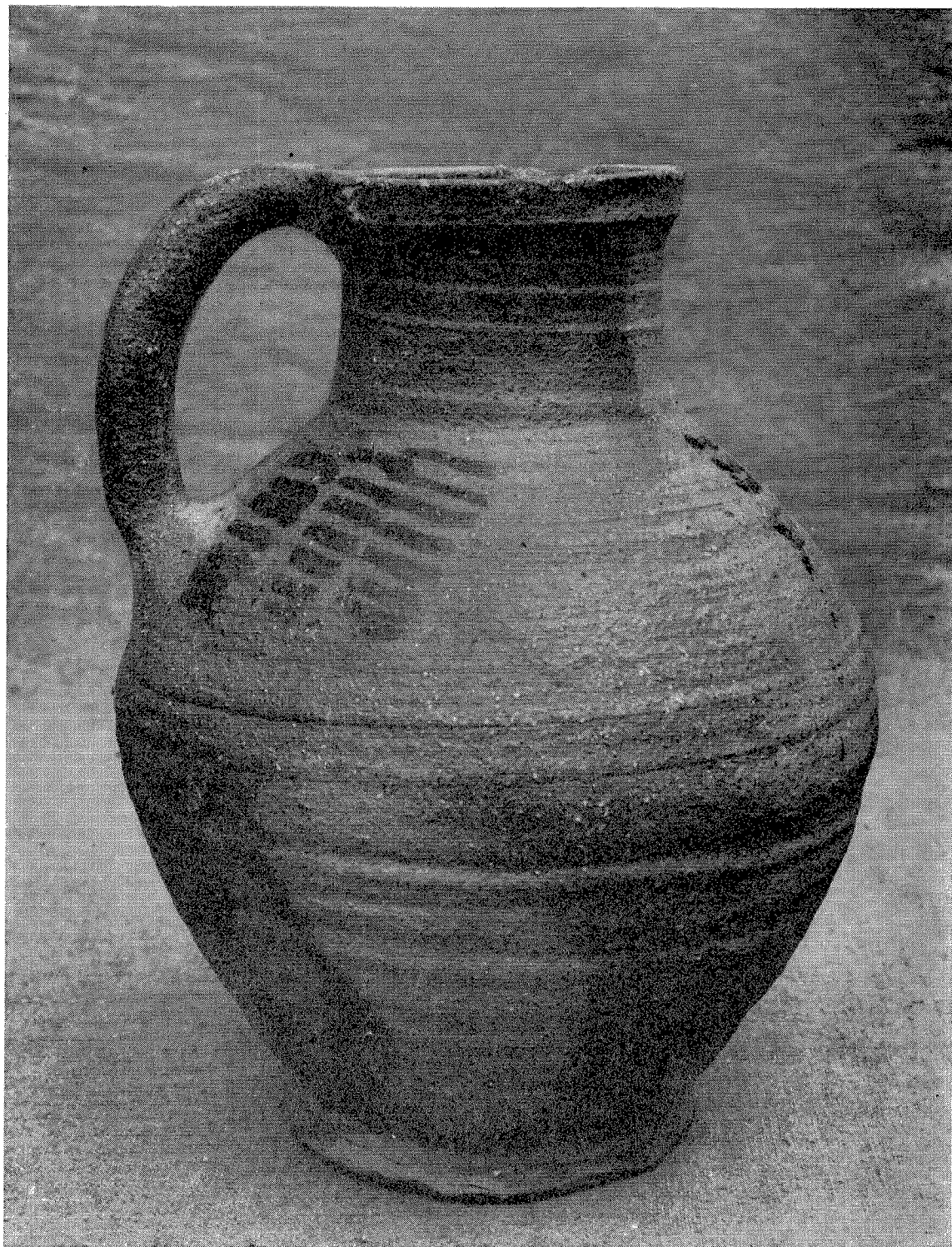
Afb. 8. Foto J. G. N. Renaud

in Pingsdorf-stijl (afb. 3, nr. 1; ook afb. 11, nr. 3) staat wat onwennig tussen de geglazuurde drinkbekertjes (afb. 8, nr. 2 en 3) en het drinkschaaltje (afb. 4, nr. 3). Even verwonderlijk is het samengaan van een stel drinkbekers als op afb. 6 naast elkaar gezet is.

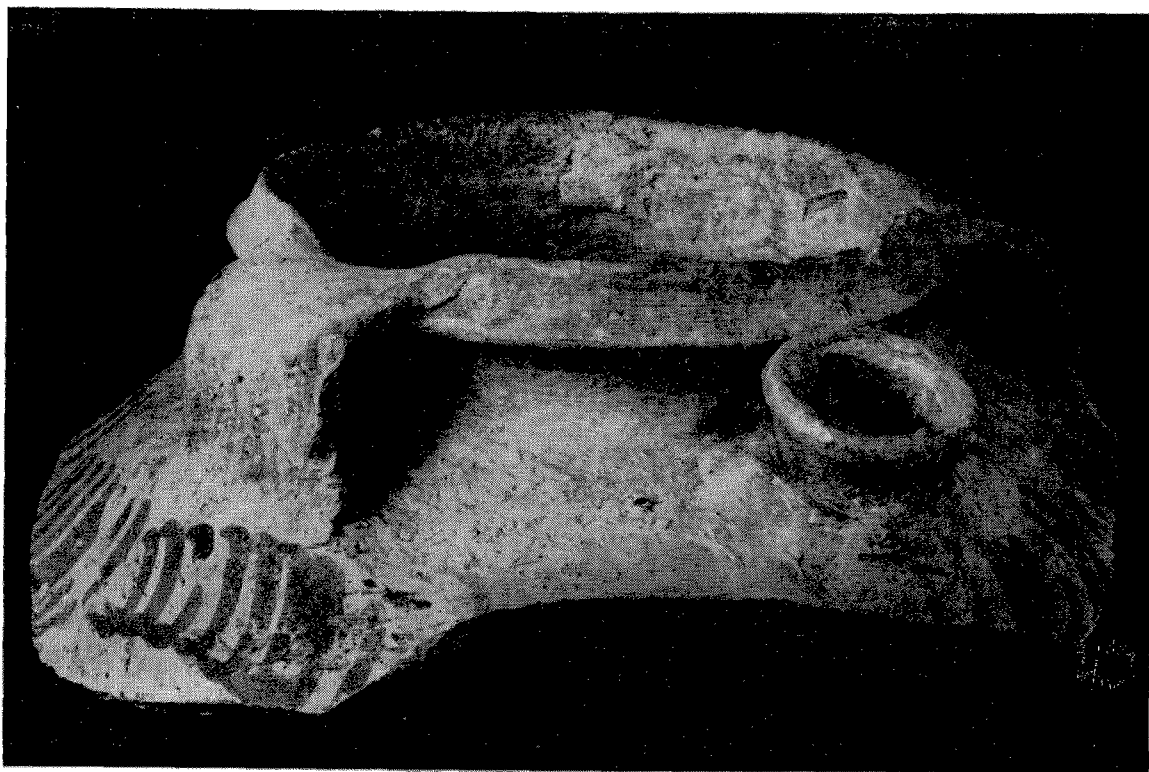
Zeer instructief is het, eens te letten op verschillende details, bijvoorbeeld het oor. De grote kannen zijn uitgerust met zware, rolronde oren. Bij het kannetje van afb. 5, nr. 1 hebben we te maken met een bandvormig oor, voorzien van een geul, die zich tot op de bovenrand van de hals — de aanzet van het oor — voortzet. Aan het fragment van afb. 10 (vgl. afb. 12, nr. 1) vallen zelfs kleine, bandvormige oortjes met een breedte van 3.4 cm bij een dikte van 0.5 cm op te merken.

Een even dankbaar object voor vergelijking vormen de voeten. Hun, die menen uit het meer of minder gekneed en gelobd zijn van de standring een datering te kunnen afleiden, zij de bestudering van dit detail aan het materiaal van Schinveld aanbevelen. Van bolle bodem komen we via lensvormige bodem

en aangekneede, rijk gevarieerde standring, de forse gelobde voeten van afb. 7, nr. 1 en 3, tot de standring van de middelste kan op deze afbeelding. Nu we toch deze kannen onder ogen hebben: welk een verschil tussen het markante profiel van kan nr. 3 en dat van kan nr. 1, afb. 5! Het is hier de plaats om over te gaan tot de behandeling van een belangrijk punt. Belangrijk in de eerste plaats, omdat de afbeeldingen de lezer juist in de steek laten op het moment waarop hij zich gaat afvragen hoe het baksel er nu eigenlijk wel uitziet. Sommige stukken bezitten een geel oppervlak en zijn vrij zacht van scherf, terwijl de versiering een licht roodbruine tint vertoont. Het geel van de beker afb. 3, nr. 1 is al iets donkerder uitgevallen, terwijl we het ornament uitgesproken roodbruin mogen noemen. Allerlei overgangen van okerkleuren naar grijzige, rossige en bruinige tinten voeren vaak de boventoon in de meestal zo moeilijk weer te geven kleurenindruk. Ook in het Schinveldse materiaal demonstreert zich weer eens duidelijk dat de kleur afhankelijk is van de bereikte temperatuur en dus van de

Afb. 9. Foto J. G. N. Renaud

Afb. 10. Foto L. Biegstraaten

plaats in de oven; om maar geheel te zwijgen over de invloed van vlieg-as enz.

Enkele stukken hebben een bijzondere behandeling ondergaan: de pottenbakker heeft ze overtrokken met een glazuur. Waarschijnlijk bestaat dit uit een sterk ijzerhoudende leempap, welke veel sneller sintert dan de grondstof van de potten. Zo ontstaat er een glasachtige huid, die allerlei tinten bruin, soms overgaand in violet, kan vertonen. Dit glazuur zal in hoofdzaak wel uit dezelfde grondstoffen bestaan als de verf waarmee de versieringen zijn aangebracht.

De kannen van afb. 7, nr. 1 en 2 behoren tot de weinige stukken die met leemglazuur zijn overtrokken. De grijze partijen op nr. 2 zijn het gevolg van de chemische processen die zich in de oven afspeelen.

De beide bekertjes, afb. 8, nr. 2 en 3, behoren eveneens tot de onderhavige groep. Het bruin gaat

op deze exemplaren soms in violet over en de oppervlakte heeft hier en daar een metaalachtige glans.

Na de voorafgaande uitvoerige behandeling mag men met recht een poging verwachten om deze verzameling van zo uiteenlopende aard te dateren. Een eenvoudige zaak is dit echter geenszins. De archaïstische vormen, zoals de kogelpotten, bieden daarbij niet veel aanknopingspunten.

Het bekertje afb. 8, nr. 2 schijnt ook buiten Schinveld in verschillende pottenbakkerscentra tot de gewone voortbrengselen te behoren. In Trier is er een gevonden met munten uit de 13de eeuw. Het profiel van de kan afb. 13, nr. 4 vertoont sterke verwantschap met dat van de stukken die Braat in de Wieringermeer vond en daar in de 13de eeuw dateerde².

2. W. C. Braat, *Middeleeuws aardewerk*, Een kwart eeuw Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nederland, Gedenkboek A. E. van Giffen, Meppel 1947.

Trouwens, een dergelijk stuk ontdekte schrijver bij zijn onderzoek van Starrenburg ³; de vondstomstandigheden wezen ook hier op de 13de eeuw. Een profiel als van afb. 13, nr. 3 kan men eveneens bezwaarlijk vroeger dan de 13de eeuw dateren, wanneer men aan de geldpot van Grand-Halleux denkt ⁴.

Om alle vermoedens samen te vatten: een datering tegen het midden van de 13de eeuw schijnt het meest aannemelijk.

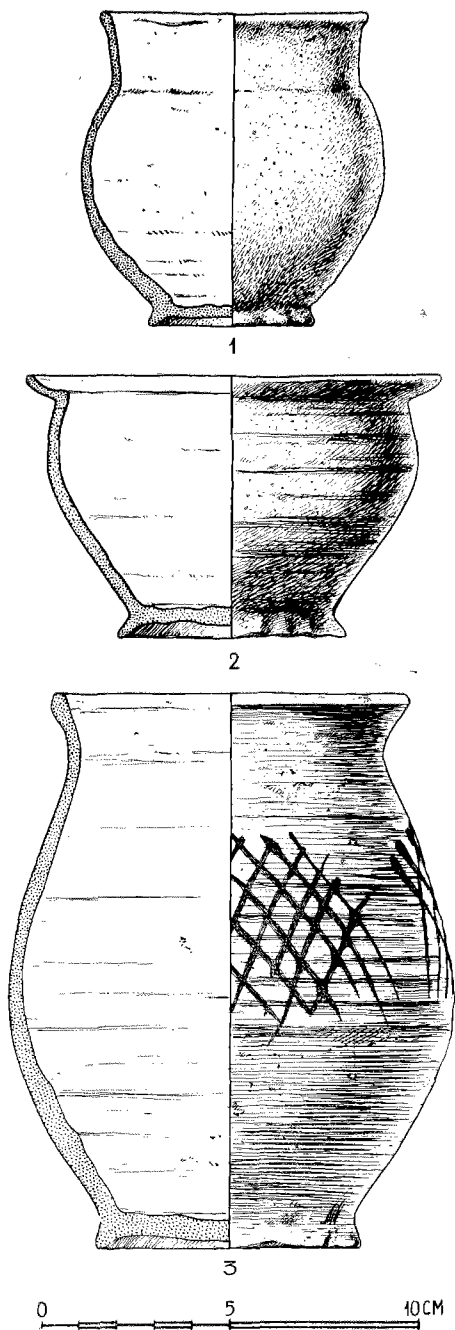
Een vergelijking met de vondsten van Brunssum, waarop reeds enige malen de aandacht werd gevestigd, dringt zich aan ons op. Wanneer men de tekeningen in de Berichten R.O.B. VI, 1955 er op naslaat, ontmoet men vele bekenden. Het is eigenlijk verrassend om te zien hoe de meeste vormen uit Schinveld onder het materiaal van Brunssum terugkeren. Er kan weinig bezwaar tegen bestaan de beide werkplaatsen als ongeveer gelijktijdig te beschouwen. Beide vondsten vullen elkaar op gelukkige wijze aan en zijn van grote waarde voor de geschiedenis van het middeleeuwse aardewerk in zuid-Limburg.

Ten slotte kan men zich de vraag stellen waarom een pottenbakker een oven met inhoud — die toch een deel van zijn levensonderhoud vertegenwoordigt — zo maar in de steek laat. Hierop moet schrijver een afdoend antwoord schuldig blijven. Maar herinneren wij ons dat krijgsgesbeurtenissen in de roerige Middeleeuwen gemakkelijk een overhaast vertrek uit het dorp veroorzaakt kunnen hebben. Plunderende troepen zaaiden wellicht dood en verderf onder de vreedzame pottenbakkers. Wie zal zeggen welk drama zich achter die ongeopende oven verbergt.

Niettemin hopen wij in de toekomst nog een groot aantal van dergelijke gesloten vondsten te mogen registreren. Deze alleen kunnen het op den duur mogelijk maken de geschiedenis van het middeleeuwse aardewerk te schrijven.

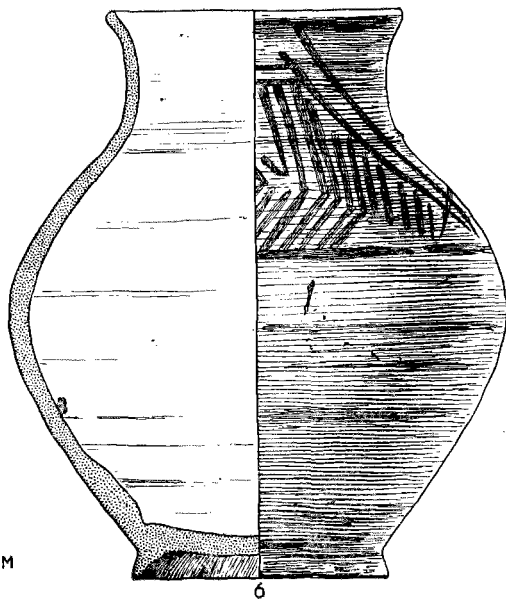
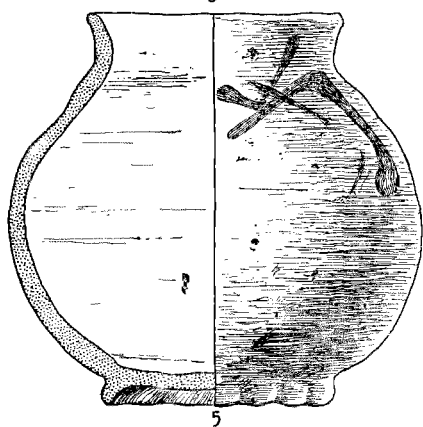
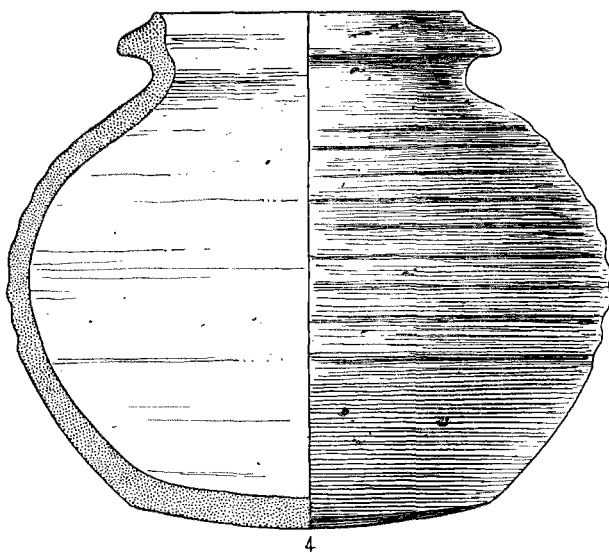
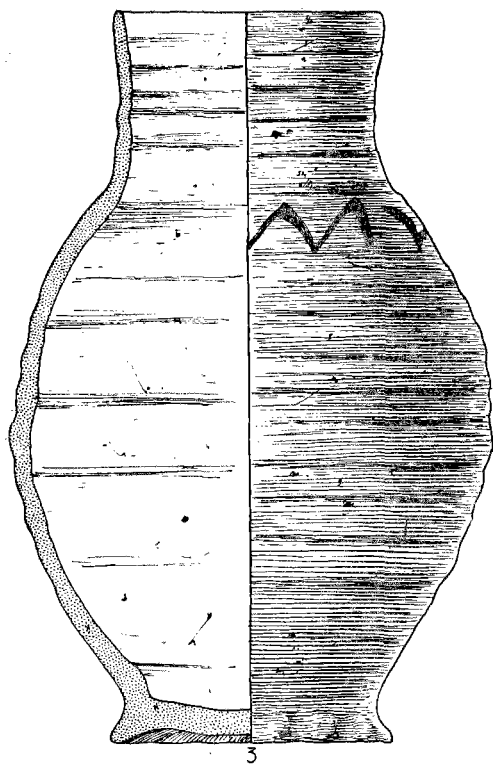
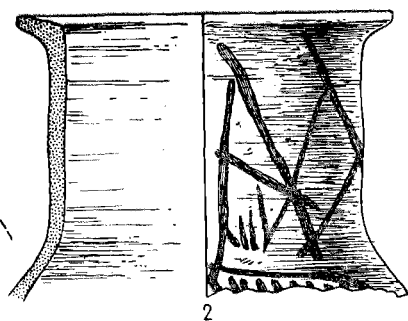
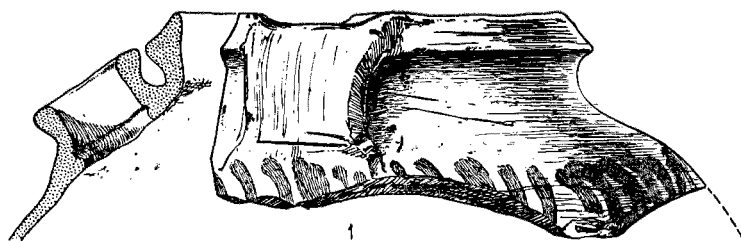
3. J. G. N. Renaud, Starrenburg. Rotterdamsch Jaarboekje 1943.

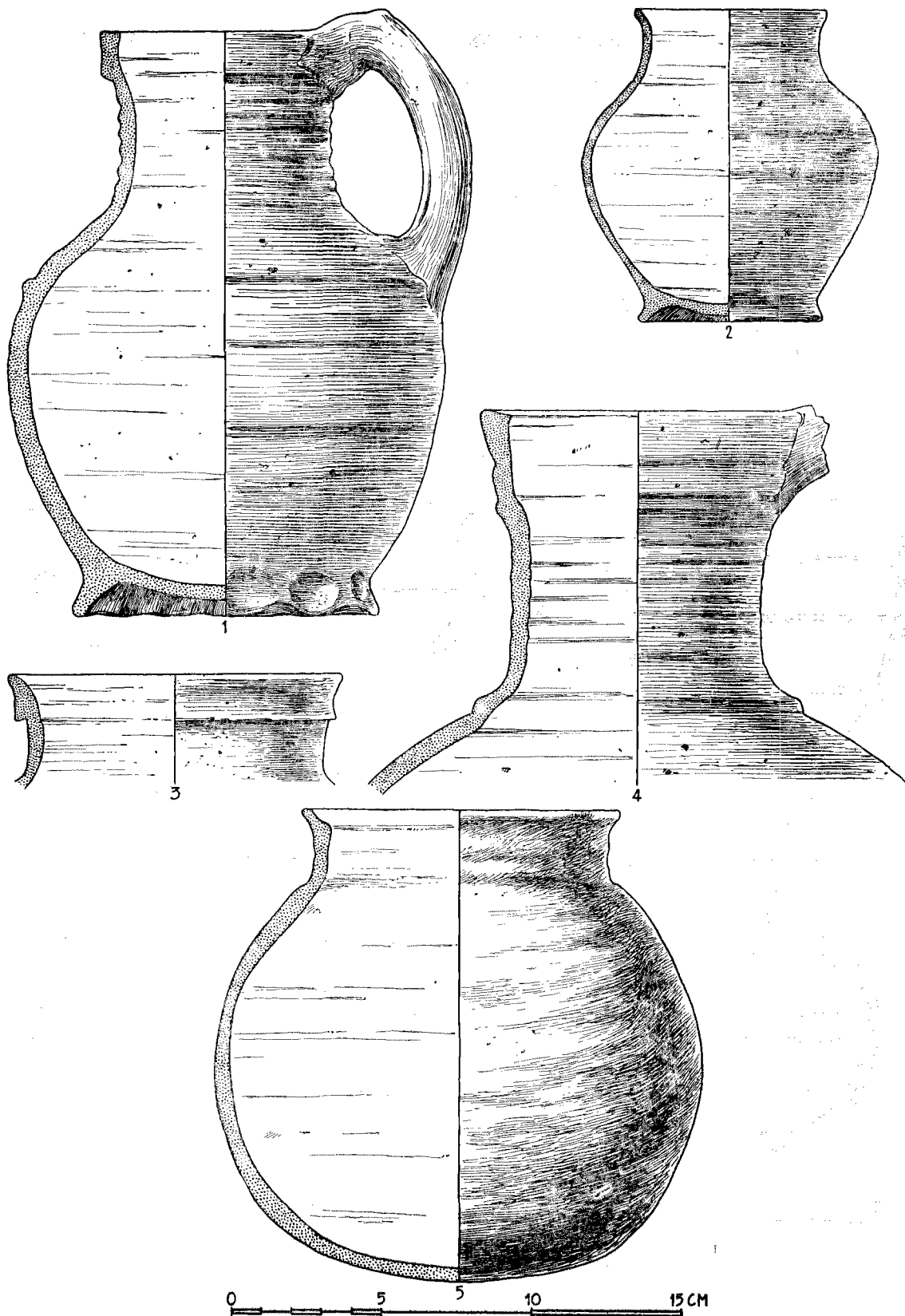
4. J. Breuer, Notes sur la céramique ordinaire du moyen âge et des temps modernes. Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire 5, 1929.

Afb. 11. Tek. G. J. de Vries

Afb. 12. Tek. G. J. de Vries

Afb. 13. Tek. G. J. de Vries

**Mediaeval Earthenware
from the Potters' Kiln at Schinveld
(Province of Limburg)**

In June 1942 Mr Van Nuys, master-builder at Schinveld, found a potters' kiln in his garden. It was still full of pottery and, in his haste to gather this up, no attention was paid to the construction of the kiln. The position was a typical one — on the bank of a brook. The kiln found at Brunssum (*Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, VI, 1955, pp. 106–125*) was also on the high bank of a brook.

When specialists arrived to examine the Schinveld kiln, nothing of it remained. The pottery it contained is of great importance for mediaeval archaeology, for the construction of a chronological sequence of the pottery in South Limburg is still in its early stages. We still hardly know what types were contemporary. The contents of such a kiln are of the greatest importance in revealing the varieties of forms which were in contemporary use.

The larger part of the find is illustrated in afb. 1; afb. 2 shows details. The great number of cooking pots of the baggy type is remarkable. Among these certain differences may be noted. There is a pot with a spout (afb. 5, no. 2), one with an elaborate rim profile, provided with a gully to take a cover (afb. 13, no. 5),

and a pot with a sagging base (afb. 5, no. 3, compare afb. 12, no. 4).

Significant differences may also be seen in the jugs. Compare the jug of afb. 5, no. 1, with that of afb. 7 no. 3.

The drinking vessels show much diversity. All twelve specimens of afb. 3, 4, 6 and 8 belong to this category, but what a contrast between afb. 6, no. 3, and afb. 4, no. 3!

Some specimens are glazed with a heavily ferruginous clay which fused more quickly than the clay of the pots themselves. The glaze varies in colour from shades of brown to violet. The objects illustrated in afb. 7, nos. 1 and 2, afb. 8, nos. 2 and 3, are glazed.

Some specimens resemble Pingsdorf ware, e.g., afb. 3, no. 1, and afb. 10. The reddish-brown decoration heightens the impression. On the other hand, it must be noted that ornament like that on afb. 8, no. 1, does not occur on Pingsdorf ware. The colour depends on the position of the object in the kiln and so on the temperature to which it was exposed. The colours range from yellow to reddish and brown tints; some are even dark grey. Hardness varies in the same way; the yellow vessels are also the least well-fired.

Only an approximate date can be established. Profiles such as those in afb. 13, nos. 3 and 4, indicate the middle of the 13th century. A comparison with the finds from Brunssum shows that there is great similarity in the products of both potteries. The Brunssum kilns were also assigned to the 13th century.